

Goya

Prijepis Krležina rukopisa „Goya“ (NSK)*

Kod kraljevskog stola u Madridu. Zlatnouokvirena ogledala, slike kraljeva i kraljica i brokat, svila, srebro, svetnjaci, sagovi. Iz pokrajnjih dvorana glazba i smijeh. Kod stola Goya sa dve maske. Goya je starac iznad šezdeset godina, epikurejska pojava, sipljiv i naprasito ugojen, tako da mu se salo sleglo u mastan podbradak i podočnjake. Goya je pijan i neprekidno dalje natače vino i pije, seče pečenje i jede, a opet sve to zaliva vinom. U tome da Goya toliko loče i ždere imade nečeg teškog i tužnog. Maske su crno zakrinkane. Glasovi mladića.

Goya: Dođe tako očajna jedna noć i čovek sve to više ne može da podnese. Sve izgleda tako neizrecivo gnjilo, magleno, pijano! Gadno! I glupo! Da! Najposle i glupo! Deco! Ne vonja li ovde vama po paklu? Što? Po nagasloj lojanici u grobu? Meni su večeras ovde svi kod ovog stola izgledali kao gorile sa krvavim gubicama. Ta njihova kudeljasta kosa, caklene oči, ti njihovi razbiti glasovi, sve se to slegne u mozgu na hip i čovek duboko posumnja u to je li to sve kod nas pravi i puni život? Nije li to sve deco ipak ludnica? Duboka neka mrtvački sablasna ludnica, što će nas jednoga dana zgaziti, preći preko svega, požderati sve to kao da svega nikada ni bilo nije? Eto, ja već četrdeset i sedam godina hodam po tim madridskim ulicama i po tome prokletome dvoru i sve mi se to naprosto samo zato ne pričinja ludnicom, jer već četrdeset i sedam godina svaki božji dan hodam tim istim ulicama i gledam te iste dvorane i jedem te iste paštete i slušam te iste nakaze i bludnice i svinje! Eto, tu sam slušao ovog glupana Karla Četvrtog, he-he, na toj istoj stolici kod ovoga stola, kako je molio litanije kada je pala Bastilja! (Onda smo svako veče molili litanije za spas jakobinaca!) A što? Došli su neki prostaci, generali, pijani Bonapartisti i tu se useknjivali u salvete, ostrugama derali stolnjake, a sada opet sedi Ferdinand gde je sedeo Karlo Treći i ja gledam tog slinavog Ferdinanda gde se bali od ženskih pogleda i pijem s njim, i kartam se, i sve je uvek isto! Ali onda tako dođe da se više, deco, ne može! Zgadi čoveku sve to, oh, zgadi se sve to! Sve je to dno! Dno!

Izađu dvoranom dva lakaja s mrtvačkim glavama kao skeleti i nose svetnjake. Goya se tim kosturima nasmeje tiho, ali značajno i kaže za njima (...): Te proklete kosture, što raznašaju svetla po dvoru, i te vreće kraljevske u hermelinima, sve će to davno odneti jedne noći. Trebalo bi naslikati ove bolesne žene pod jutro, kada se okna bojadišu modro i kada se ulja i mirisi rastapaju u neko lojano blato, sve se rasprсло u žutu zgnečenu žablju grimasu i ona ženska bedra, žene koje ubijaju plod, i mušketirska mišićava stegna, i svilu, i glazbe, i bubnjeve, sve bi to trebalo zgusnuti u jednu sliku, što bi planula kao vulkan. Kako? Kako? Kako bi to trebalo naslikati? Ah! Sve sam zaboravio! Sve sam zaboravio! Ne sećam se više ničega! Do vraga sve!

Klonuo je, a onda natače i pije.

Prva maska: I ja mislim o tome meštrecu, kako bi sve trebalo neposredno pograbiti i zadrti u sve to kao nožem. Gledam neki dan Njegovu Visost Vojvodu Alphonsa u vrtu kod vodoskoka! Bilo je podne. Ribice su se zlatne leskale u vodi i sve je bilo tiho, a ja sam crtao kaktuse i tamo me Njegova Visost nije primetila i mirno je dalje raskapala kažiprstom po svome visokorođenome nosu. (Najposle što je na tome takva) Ali u onaj

* Signatura: „A“ 755 – Francisco Jose de Goya Lucientes.

čas se sunce rasulo po prinčevoj glavi i meni se pričinilo da se sve to zbiva samo zato da bi ovakav kneževski prostak i general u zlatu mogao da kopa svoj nos. Štoviše i samo sunce svetli samo zato da posvetli princu kod plemenitoga mu posla! A sve ove podlosti i laži, podmuklosti i mita, podvale, umorstva, skandali, rastopljeni značajevi [sic], zgaženi životi, silovane žene, sve to nema nikakve druge svrhe nego da bi Njegova Visost kopala nos nad svime u sunčano podne. I ja da mogu meštre, ja bi naslikao jednu visoku crnu piramidu zla i gadosti, i požara, i nesreće, i vešala, i streljanja, silnu jednu piramidu zločina i smrada, a na vrhu piramide zlatnu stolicu i Njegovo Veličanstvo na njoj sa kažiprstom visokorođenome u nosu!

Svetiljka, čitanje osude, streljanje noćno!

Druga maska: Kada gledam te vukove i kameleone tu kod ovoga korita, ja se veselim da će sve to jednoga dana umreti!

Goya: Nema to smisla veseliti se njihovoj smrti! Smrt će njihove glave poseći jednako kao i naše! Što sam hteo da kažem? Život bi zapravo trebalo gledati kako se ukazuje u svoj svojoj ranjivosti/spoljnosti, večeras kao i večno! To bi bilo pravo gledanje i pravo saznavanje! A sve ovo drugo nema smisla! Što se tu može? Eto, ja pedeset godina slušam te mozgove kako su pospani, i kako hrču, i kako loču, i piju, i kako se rađaju i kolju, i samo se na hip jedan osovim od svega toga kao u snu, a onda opet padam natrag u tminu. Kakvoga to smisla ima slikati sve to i slikati, i slikati, i slikati, i samo uvek i večno slikati? Sve je to kobna neka trenutačnost, a onda opet laž i laž i laž! Ja se deco davim u salu! Moja je krv gusta, usirena, loj mi je zamastio oči i uši, zalepio mozgovna opna, cedi se na nosnice kao smola i sve je zabrtveno, zapušeno, i to ne traje samo noćas, nego je tako bilo i prošlu noć, i predprošlu noć, i pred deset noći, i pred trideset noći i godina, i to će tako biti i posle trideset godina! Koje čudo onda da čovek klone pod teretom i da zapne, i da ne može dalje? Dosta je! Dosta je! Gadi mi se sve to, gadi mi se sve to! Zraka! Zraka!

Prebacio je rukom nekoliko čaša i tanjira i klonuo na stol. Davi ga astma. Trga ga u ušima. Stanka.

Goya: Sanjao sam prošlu noć da sam otputovao iz Madrida! U zrakoplovu! Bilo mi je tako, kao da nisam bio ja nego neko drugi, i slušao sam svilu zrakoplova kako je šuštalala i mislio sam o tome kako mora da je užasno živeti dole na kraljevskom madridskom dvoru! Madrid je ostao dole pod nama u blatu, rasvetleni dvor, maršali, domino, karte, glazba, sve je to ostalo duboko dole i psi su lajali negde u tmuni. Izletio sam u prostor na moju pošternu reč, jednako tako realno kao što ovde sada sedim i govorim, nekamo van u prostor između Oriona i Plejada! Vetar je pirkao i slobodno sam disao i tako sam udario štapom po rupi/rubu sunaca. Kao po staklenoj čaši da je sve staklovina prsila i rasula se u prostoru, da, udario sam, izletio sam, otputovao sam.

Dok je Goya govorio, zaplesale su kroz dvoranu mlade nasmejane žene, povukle sa sobom oba mladića, tako da je Goya ostao sam. Glazba i ples iz pokrajne dvorane. Tek iza stanke primeti Goya da on to sve govori sam sebi.

Goya: Dečurlija! He-he! Mlada zaljubljena dečurlija! Naravna stvar! Ko bi slušao gluhog detinjastog starca na kraljevskome plesu? Gde je meni pamet?

Ustao je i zaputio se kao da će i on poći, ali se onda starački hirovito trgnuo, povratio i opet seo natrag, natiočio veliki kalež i iskapio ga. Stanka. Govorna provala gađenja. To gađenje nije samo od utrobe. Ono je istodobno i živčano.

Goya: Ja si slaboumno utvaram da sam vepar, i kljovama da param i razdirem materiju! Da! A u stvari ja nisam nikakav vepar nego obična utovljena svinja od stotinu i ne znam koliko kila! Gadim se! Sam se sebi gadim! *Gleda pijano u zrcalo i navlači kožu na lice i pravi nakazne grimase.* Fuj! Svinja! Ja sam lena svinja! Ja nemam volje, nego sam se rasprsnuo kao ženetina i igram domino sa starim glumicama i markizama. Ja sam plaćena dvorska luda, lakaj, ništarija! Ja nisam čovek! Jesam li ja moguće čovek? Imam li ja karaktera? Kakvim ja to živim životom već punih četrdeset i sedam godina? Ja spavam dvadeset sati na dan, a četiri sata pijem i jedem! Ja se tovim i utapam u rođenom svom salu! Slušam ove generale, ova veličanstva i visočanstva i visosti, kartam se i čežnem za samoćom i nemam snage da pljunem i da odem! Je li to pošteno? Kako ja to izgledam? Ja bi trebalo da oderem ovu svoju masku sa lica, da se

okupam, da se očistim, ja sam star, ja neću više dugo – baš zato! Nema to sve smisla nikakvog! Našto te tužaljke babske? Udaviti se treba žderanjem! Udaviti se treba, to je najbolja metoda! He-he! *Jede i pije. Stanka. Tih se smejušeći. Teče vino, kikoću žene, sklapaju se oči.* Treba zabrtviti uši, treba slušati krvotok u žilama kako tutnji i daleku glazbu, cede se boje i tako izgleda da se može živeti! Može se stati van iz svega toga u neke unutarnje duboke beskrajne prostore – to pleše dvor, Madrid – kralj – kraljica – trebalo bi usnuti – Da! To je bilo jutros! U prvoj polurasveti dana (ja nisam mogao da usnem od zujanja u uhu).

Dve figure čežnje to je ouvertira za exodusom.

Ples na kraljevskom dvoru u Madridu. Jedna od dvorana gdje je stajao kraljevski stol za gozbu. Glazba iz daljine i smeh. Mnoga zrcala i zlatnouokvirena ogledala. Kod stola Goya, sedi starac od šezdeset godina, pijan, natače vino i jede i pije. Epikurejska figura, pijana, sipljiva. Gađenje.

[Goya]:¹ Fuj! U ovome blatu biti tovljena svinja od stotinu i ne znam koliko kila, sa salom debelim kao vepar, i kljovama, (odurno!), četrdeset punih godina spavati od očaja i posle podne, i danju, i noću, i nositi dosadu toga čitavoga dvora u sebi, te odurne soldateske, tih lupeža, ubojica, svinja! To je sve gadno. Biti večno daleko od svakoga, žeđati za samoćom, a biti među ovim ženama arogantnim i plitkim! Slušati ove gluposti! Igrati karte i danima odurno, sit, našderan! Ja se utapam u vlastitome salu! A zašto te tužaljke? Nema to sve smisla! *Pije i jede. Pijan potpuno.* Udaviti se treba! Udaviti, he-he. *Teče vino, kese se pijane žene, svetnjaci blistaju, pleše celi dvor.* A jutros, na prvoj rasveti dana, (bila je polutama, ja nisam mogao da spavam od trganja u uhu) čuo sam bubnjeve! I onda muškete. To su mušketalci dole pod bedemom kod kazamata. I večeras smrdi po lešinama. Čuju se bubnjevi pijani u daljini. Što je to? To me opet trga u ušima! Boli me glava! *Pije.* He-he! To se meni ne pričinja! To su opet bubnjevi! Opet streljaju! (A ovi plešu! Ovi plešu i smeju se!) Prođe sprovod teatralno, *un ballo in maschera.* Moguće su bile maske s bakljama. *Pojuri za njima.* To je sprovod. Opet nekoga pokapaju! Cevi, pušćane cevi, trepere svetiljke, baklje. To su iste maske! Ja sam pijan! Meni šumi u ušima! Ja ću poludeti! Mene davi ovo moje salo!

Pije! Tko? Ugledao je svoj zlatnouokvireni portret Njegova Veličanstva i poklonio se duboko:

[Goya]: Pardon Veličanstvo! Nisam Vas odmah primetio! Što me tako gledate? Veli! Što me tako gledate? Zar mislite da se ja Vas bojim? Ja se Vas ne bojim! Ja Vas poznam! Itekako Vas dobro poznam! Ja znadem tko ste Vi! Ha-ha! Ja vrlo dobro znadem tko ste Vi! He-he! Vi se hvatate za Vaš mač? Glupost! Vi niste valjda još hteli da se pobijete sa mnom? Da me još probodete s tim Vašim mačem? Ha-ha! Kavalir! Ovakav kavalir! Meni je uopšte ispod časti da uopšte govorim o Vama! Jer najposle ko ste Vi? Što ste Vi? Vi ne biste znali niti jedan cvetak da prectate sve/na svojoj tapeti kao naučnik, da nema na Vama ovoga vašeg zlata! Vi ste marioneta! Vi ste slika! Senka! Mi smo Vas ovamo u taj okvir stavili! Vas zapravo nema! Da ja Vas nisam ovamo postavio, dao Vam u ruke ovaj Vaš mač, Vas ne bi ni bilo. Zar Vi mislite da biste Vi tako veličanstveno izgledali? Vi ne biste postojali! Vi ste nitko i ništa! Izadite ovamo van iz ovog zlatnog okvira, tu, ovamo van, da vidimo mi tu komediju, kako to ona izgleda! Doista! Kako jadno! He-he! Vi mislite da se ja Vas bojim? Kako je sve to bedno, neizrecivo bedno! Izadite, izadite, da vidite kako je to, ovde!

Izvukao je figuru kraljevu iz zlatnouokvirenoga portreta.

[Goya]: Ovaj ovde plašt, to smo vam metnuli iz slikarskih dekorativnih razloga, dajte da skinemo to sve! I zube, i senku, i ordenje, i mač, sve to nije Vaše, nakaza, sve ste to pokrali, sve je to tuđe perje, moja papigo! Sve ste to orobili! Sve je to krvavo...! A ovakav goli, bolesni, ovakve nakaze, samo se kačite u okviru! A znate ko je Vas stvorio Veličanstvo? Ja! Lično ja! I eto ako ushtednem, Vas više nema! Vi i niste čovek! Iz Vas curi pilovina! Vi ste maneken, same pilovine. *Probode ga nožem.* Zar mislite da ja Vas

¹ Ovdje i nadalje autor uglavnom nije zapisao imena lica koja govore.

ne vidim skroz? Zar ja Vas ne poznam mili moj? Zar Vi niste moj model? I ovakva jedna lutka od pilovine, gospodin fikcija, znate li što ste snivali jutros?

– Što?

[Goya]: Glupost! Vi već dobro znate. Potpisali ste sedam smrtnih osuda! Sedam smrtnih osuda! Vi velite da volite piti čokoladu! Volite glazbu! Volite slikare! Goyu! Francisco Jose de Goya L. je Vaš dvorski slikar. Igrate domino! Ha-ha! Ali Francisco Jose de Goya Lucientes Vas prezire i mrzi! Vi mu se gadite! Vaše su oči staklene ili ste slepac, a Vas same sluge sprdaju! Vi ste papiga! I umesto ovog generalskog klobuka Vama treba na glavu natući nečeg drugoga, nešto što Vama bolje pristaje, vampirska, krvožderska maska.

Nabija mu na glavu masku nakaze. Iz zrcala izlazi Goya, isto takav. Ali! To je odurno, ti si nakaza da učiniš od njega legionara, natera se, razdere sliku i ode u zrcalo. On razbije zrcalo. Nato se vrati dvor. Velika scena ljubljenja ruke.

Monolog sa sobom.

– Ko to govori?

[Goya]: To govori Francisco J. de G. L. lično! Ali ne onaj glupi, bolesni, slaboumni, smolavi, gluhi idiot, bolestan i prebijen po hrptenici, koji govori kao bogalj za cekin. Eto! Ovaj čovjek gore na platnu nije to! Ti nemaš smionosti da to isečeš! Ti to skrivaš u tvojoj ladici! A ovog se mačka sa vertikalnim zelenim zenicama bojiš. Dršćeš pred njim! Osećaš kao pseto rep na poslednjem prstenu trtičnom. Oh, a koliko te je puta sramotno ponizio? Ono kada ideš o podne preko parka, i pozdravljaš karuce, konje, sluge, gologlav se sagibaš, a on je vosak sa staklenim očima! Gologlav, plašljiv, sed, star, zgrbljen, ti se klanjaš pred njim ropski i bojiš se njegovoga glasa kao glasa gospodara. On je tebe kupio. Ti si njegova stvar! Ili kada svira glazba, ili kada je blagonaklono raspoložen pak te tapša po ramenu kao psa ili konja! Ti si nameštaj, sluga, predmet. Objekt! On je junak, on herojski jaši na čelu vojske, njega pozdravljaju trube, zastave mu se klanjaju u nizu, a ti si gluho mače kome se i sluge smeju, pijanica, glupe zvijeri i sva ova tvoja uteha, tlapnja je isprazna.

On je despot, gospodski, ima svoju volju! Tvoje su oči lukave, pasji smeđe, ja se stidim tvoga pogleda pred njegovim zlatnim stolcem. To je ona koprena lažljiva i nedostojna koja stoji između tebe i njega, i ta tvoja lukavost mene kao grize već godinama. Nečist nižega stepena, lišaj, svrab, prljavština gnjila i musava, smrdljivo blato! To su ubojice, gnusni krvavi zločinci a ti nemaš snage da na to reagiraš. Zato jer ti njemu zamišljaš magarčevu glavu i u mislima zapličeš papagajsko pero na periku, on je svejedno Veličanstvo, a ti si nitko i ništa! Jel se stidiš tvoje krvi kada se klanjaš hulji, kada ti se nosnice šire i bubri ti lice kao krastavac da te sve izderotine i brazde bole, gužva ti se meso u grimasu roba, a zašto? Zašto nisi otišao, pljunuo? Pustio to sve! Za jelo! Ti si gladan! Hoćeš (...) da ločeš!

– To je laž!

– To nije laž! ...

– Razderi ako je to blato, ako je to lutka, ako je to papiga na tome papiru, skinu mu krinku, uništi!

– Misliš da ne mogu?

– Ne!

Razdere!

– Što se događa? Kamo ideš? Gde si? Gde!

Bace svetnjak.

Goya je maskiran kao klowm. Portret je nadnaravno monumentalno postavljen. Posmatra negativne strane portreta. Ode do svetnjaka do bolje osvetli.

[Goya]: Haha! Portret! Moj portret! Što me gledate? Veličanstvo! Što me tako gledate? Zar mislite da se ja Vas bojim? Ja se Vas ne bojim! Ja Vas poznam! Itekako Vas dobro poznam! Ja znadem tko ste Vi! Ha-ha! Vi se hvatate Vašega mača? Glupost! Vi ste

valjda hteli da se bijete sa mnom! Da me još probodete? S tim Vašim mačem! Kavalir! Haha! Kavalir! Ovakav kavalir! Meni je ispod časti uopšte da govorim s Vama!

Veličanstvo: Još jednu reč i saseći ću te na (...) [ova je rečenica u rukopisu precrtana]

Goya: Marioneta! Vi ste marioneta! Vas tu nema! Vi ste nitko i ništa! Izadite van iz ovog zlatnog okvira, tu ovamo van, da vidimo mi tu komediju, kako ona to izgleda. Doista! Kakva uloga! Ovaj ovde plašt, *skida ga*, i zubi, i jezik, nakaza, sve to nije vaše! Sve ste to pokrali! Sve je to krvavo! Sve je to blatno! A ovakav goli, bolesni Nitko, ovakav. Ja sam vas stvorio Veličanstvo! A kada ja hoću da Vas nema, Vas doista onda ni nema!

A znate li Vi gospodine što ste Vi to učinili jutros? Jutros ste potpisali smrtnu osudu, jutros ste ustrelili kavalira...

Zašto?

Zašto? Pitam!

To je bilo u interesu.

Ali zašto? A jučer?

A je li Vi znate kako to izgleda?

Ne! Ja ne znam. Ja volim piti čokoladu. Ja nikada nisam čuo topa gde je puknuo. Mene to ne zanima!

He! Vas to ne zanima! To Vi ne znate kako je to! Ali ja ću Vam pokazati! Dođite! Dođite!

No! No!

Zima! Vetar. Pred svitanje. Bubnjevi. Meni je zima.

Haha! Samo dođi! Kad sinu cevi, kad se liže krv!

Izvuče ga!

Dragi Goya, Vi se šalite! Mali! Strahovito mali! Čovečuljčić! Bez maske. Gol. Ta to valjda nije moguće? Ali zaboga! Ja imam ženu i decu.

Haha!

Dajte svinju, kvragu!

Odvuku ga. Čuje se kako više očajno. Goya se smije.

I probudi se od glazbe. Portret kao i pre.

[Goya]: Što je to? Ja sam sanjao! Ja sam to nešto sanjao!

Prva maska: Da ti si to sanjao! Ti si prekulturnan da ti to izvedeš! Bio si u Parizu! Gledao si giljotinu! I nisi imao snage da se zapišeš u jakobince!

[Goya]: Ja to ne sanjam! Ja tako mislim. Grozno ih mrzim. Njihove oči, njihove kretnje.

[Prva maska]: Pa ipak hodaš sagnute glave pred njima – a živeti? Kako živeti?

Eto, to je to! To je to! To sam ti i ja rekao.

Ali ja to mislim.

Ne!

O da! Zaokružen, unutar sebe, celina. Ja ti stojim licem u lice, uvek jedan svoj, slobodan i smion!

Lažeš! To odurno lažeš! Jest grimase tvoje! Puzanje tvoje!

Ne!

Dokaži!

Razderi, uništi tu laž!

Razdere doista!

Haha! Maska.

Trube.

Dvor, maske, kralj.

Panika.

Tko je poderao Kraljevu sliku?

[Goya]: Ja!

Da. Ja!

Mene već dugo (...) ta slika vredja!

Kako?

Vredja me! Ne mogu da je podnosim!

Oho! Jel ti znaš što si učinio?

Znam! Ja to mogu. Slika je moja! Moja! Ja sam je rodio!

Opasan dramatski momenat! Pričini se kao da je čuo bubnjeve. To je moment njegova obrata. Svetiljkom svetle i nose leš, zakukuljeni ljudi. Kako vragu? Ta je misa toliko jadna! Pirovanje po mrtvacima. Jutros su ih opet streljali!

Moje veličanstvo, ovako stoji stvar! Do savršenstva! Ja Vas gledam ovako rasvetlena, a ni na jednoj svojoj slici nema toliko svetla i toliko lepote. To, to da mi je realizovati.

Kralj se udobrovolji i daje mu ruku na poljubac. Osobita počast.

Svi se poklone pred Kralja.

Zavesa.

Goya je stari debeli epikurejac. (Sita svinja. Komfor. Nema karaktera. Jakobinac, koji nema karaktera). Događaju se na dvoru zločini, ali on to sve guta, vidi i hrani se. Slika Njezino Veličanstvo Kraljicu. Idealno lepu ju je načinio. Kraljev portret. Pada suton i donošaju svetlost. I dolazi kralj. I dive se tom umotvoru. Piju čokoladu. Odlaze. Ubija kralj nekoga. Potpisuje smrt. Odlaze.

Slika kralja kakav doista izgleda. Užas. Animalizam.

Portret: A zašto si me učinio takvim?

Tko govori?

Ja!

Jer jesi takav! Jer jesi krvav! Jer jesi životinja!

Oh, da znadeš kako sam bedan. Ja sam potpisao toliko smrti, a nisam vidio nijednog mrtvacu. A ti ih ideš gledati svakoga dana. Obešene! Ti uživaš u njima. Ti si veći zločinac od mene.

Vizija s rekvizitima. Dade ga osuditi na smrt zbog toga. Sve se raspline. Dolazi Kralj gledati portret i divi se! Ples!

Goya, bakunjinska vizija na barikadama, kada se oseti duboko samim!

Prijepis Pavle BONČA